

TSHOLOFETSO E E SA DIRAGADIWANG YA GO TLAMELA BOTLHE MAATLA A A SA JENG MADI A MANTSI

Batho ba ba nang le motlakase o o lekaneng go dira dilo tse ba tlhokang go di dira tsa letsatsi le letsatsi, ka madi a ba kgonang go a duela, ba thusega ka ditsela di le dintsi:

- Ba na le madi a le mantsi go a dirisa mo dilong tse dingwe tse di botlhokwa, tse di tshwanang le dijo le dipalangwa, mo boemong jwa go duelela motlakase, parafine kgotsa magala a a jang madi a mantsi.
- Motlakase ke tsela e e babalesegileng thata ya go bona maatla go feta dikerese kgotsa parafine, e leng dilo tse di nang le kotsi e kgolwane ya go tlhoseisa ntlo ka molelo.
- Motlakase ke motswedi wa maatla o o phepa thata (o o sa kgotlelang) go feta go tukisa malatlha le dikgong mo ntlong. Ngwaga le ngwaga, makgolokgolo a bana ba swa ka ntlha ya selekanyo se se kwa godimo sa kgotlelo ya mowa mo ntlong se se bakwang ke molelo wa malatlha le dikgong tse di tukisetwang mo ntlong.
- Motlakase o o sa tureng o bula diphatlatiro, o thusa dikgwebopotlana le balemirui ba babotlana

Ka ntlha ya mabaka ano otlhe, fa puso ya Aforika Borwa e ne e kwala Pego ka Tlamelo ya Maatla ka 1998, boikaelelo jwa yone jo bogolo e ne e le jo bo latelang:

Puso e tla dira gore magae a batho ba ba sa itsholelang, ba dikgwebopotlana, balemirui ba ba botlana le ditirelo tsa setšhaba ba tlamelwe ka motlakase o o sa jeng madi a mantsi. Go fitlhelela mokgele ono go botlhokwa thata mo thulaganyong ya puso ya tlhabololo le kagosessa, le mo kgolong ya setšhaba le ikonomi ya naga ya rona.

Boikaelelo e ne e le gore Pego eno e nne yone e dipholisi tsotlhe tsa maatla a motlakase di neng di tshwanetse go thewa mo go yone. Lefa go ntse jalo, dingwaga di feta di le 20 moragonyana tsholofetso eno ya go tlamela mongwe le mongwe ka maatla a motlakase ga e ise e diragadiwe. Mo boemong jwa mo, re na le boemo jo mo go jone:

- Malapa a a sa itsholelang a tshwanelwa ke go ntsha madi a mantsi thata a lotseno lwa bone go duelela maatla a motlakase go feta malapa a a itsholetseng: mo Aforika Borwa, malapa a a sa itsholelang a dirisa go fitlha go diperesente di le 17 tsa lotseno lwa bone go duelela maatla a motlakase. Ano ke madi a mantsi thata go feta a a ntshiwang ke malapa a a itsholetseng, mme seno se raya gore ba salelwa ke madi a mannye thata go duelela ditlhoko tse dingwe tsa bone, jaaka dijo;
- Malapa a le mantsi a lebane le kotsi ya gore a ka nna a timelwa motlakase ka gone ba sa kgone go duelela diakhaonto tsa bone tsa motlakase;
- Malapa a le mantsi a patelesega go dirisa metswedi e e kotsi ya maatla e e tshwanang le parafine le metswedi ya maatla e e kgotlelang (e e leswe) e e tshwanang le malatlha ka gone ba sa kgone go duelela motlakase; e bile
- Dikgwebo di le dintsi tse di potlana le balemirui ba le bantsi ba ba botlana ga ba kgone go duelela diakhaonto tsa bone tsa motlakase, mme seno se dira gore dikgwebo tseno di se ka tsa kgona go tswelala di dira.

GO SENYEGILE KAE?

Ke ka ntlha yang fa tsholofetso e e dirilweng ya go tlamela Maaforika Borwa otlhe ka maatla a motlakase a a sa jeng madi a mantsi, a a babalesegileng le ba ba phepa e ise e diragadiwe?

Go na le mabaka a le mmalwa a a bakang boemo jono:

Sa ntlha, Puso ga e ise e ko e tshalose gore fa go buiwa ka “maatla a motlakase a a sa jeng madi a mantsi” go tewang.

Ga go na sepe se se tshalosang ka tsela e e utlwalang gore “maatla a a sa jeng madi a mantsi a motlakase a raya gore lelapa ga le a tshwanela go duela go feta bokana kgwedi le kgwedi go bona motlakase”. Ka ntlha ya moo, ga go na pholisi epe e e lekanyetsang gore fa ditlhwatlhwa tsa motlakase di ya kwa godimo di tshwanetse go fitlha kae go tlhomamisa gore mongwe le mongwe o kgona go duelela se a se tlhokang. Mo go rayang gore boikaelelo jwa ntlha jwa Pego eno ga bo a ka jwa tsewa tsia.

Eno ke ntlha e e tshwanetseng go elwa tlhoko ke Lephata la Dimenerale le Maatla (e leng lephata le le ikarabelelang go diragatsa se se mo Pegong e e Kaga Maatla a Motlakase.) Re tlhoka molao o o tlhamaletseng sentle gore re kgone go bona ditirelo tse re kgonang go di duelela; molao o o lekanyetsang se batho ba tshwanetseng go se duela, go ya ka se ba kgonang go se fitlelela.

Sa bobedi, pholisi ya Motlakase wa Motheo wa Mahala (Free Basic Electricity [FBE]) e e neng ya tlhongwa ka 2003 ga ya ka ya diragadiwa jaaka go ne go ikaeletswe

Pholisi ya FBE boikaelelo jwa yone e ne e le go fokotsa madi a bamalapa a a humanegileng ba a ntshang go duelela motlakase ka go ba naya motlakase wa mahala o o lekanang 50 kWh kgwedi le kgwedi. Lefa gone motlakase ono o le kwa tlase thata go feta o tota o tlhokwang ke lelapa kgwedi le kgwedi, go thusa gone o a thusa. Selekanyo sa ga jaana sa motlakase wa mahala se kwa tlase fela ga R100 ka kgwedi.

Mme go nnile le mathata a magolo thata ka go diragadiwa ga Pholisi eno ya FBE. Patlisiso ya rona e bontsha gore go na le malapa a le dimilione milione a a tshwanetseng gore a bo a bona motlakase wa mahala kgwedi le kgwedi, mme ga a o bone. Seno se raya gore ba tshwanelwa ke go duelela motlakase oo ka bobone, mo go dirang gore ba salelwe ke madi a mannye go duelela ditlhoko tse dingwe tsa bone, tse di tshwanang le dijo.

Ke eng se se bakang seno?

Tsela e le yosi fela ya gore o bone motlakase wa FBE kgwedi le kgwedi ke fa o kwadisitswe go nna **wa lelapa le le dikobo di khutshwane** ke masepala wa lona, e bile o na le kgokelelo e e tshwanetseng ya motlakase. Ke boikarabelo jwa ga masepala go tlhaola malapa a a dikobo di khutshwane, a a kwadise jalo a bo a ba tlamele ka ditirelo tseno tsa motheo tsa mahala (motlakase, metsi le go tsewa ga leswe) kgwedi le kgwedi. Bomasepala botlhe ba na le melao e e farologaneng fa go tsenwa mo go tshaloseng gore ke bomang ba e leng malapa a a dikobo di khutshwane (o ka bona melao eno go tswa kwa ofising ya lona ya ga masepala), mme melao eno e tshwanetse go akaretsa malapa otlhe a a dikobo di khutshwane.

Fa e le gore o na le metara wa motlakase o o rekwang pele ga o dirisiwa kgotsa o na le akhaonto ka tlhamalalo le Eskom, masepala o tshwanetse go bolelela Eskom fa e le gore o kwadisitswe go nna wa lelapa le le dikobo di khutshwane. Go tswa foo Eskom e tla go naya motlakase wa mahala, mme yone e bo e bona madi a yone go tswa kwa go masepala.

Madi a motlakase wa mahala (le ditirelo tse dingwe tsotlhe tsa mahala) a tswa kae?

Ngwaga le ngwaga fa go ntshiwa bajete ya setšhaba Lephata la tsa Madi le lekanyetsa gore go na le malapa a le kae a e leng malapa a a sa itsholelang mo go masepala mongwe le mongwe. Go tswa foo le bala ditshenyegelo tsa go tlamela malapa ano ka nngwe le nngwe ya ditirelo tsa mahala. Ditshenyegelo tsa ditirelo tseno tsotlhe tsa mahala di atisiwa ka palo e e kabakanngwang ya malapa a a humanegileng mo go masepala mongwe le mongwe, mme madi ao a newa masepala. Seno se raya gore masepala mongwe le mongwe o bona madi a go duelela ditirelo tsa mahala tsa motheo ka tlhamalalo go tswa kwa bajeteng ya setšhaba ngwaga le ngwaga.

Boikaelelo ke gore masepala tlamele malapa otlhe a a newang madi a one ka ditirelo tseno tsa mahala. Mo go rayang gore fa masepala a newa madi a go tlamela ka ditirelo tsa mahala mo malapeng a le 5,000, he o tshwanetse go tlamela malapa a le 5,000 ka ditirelo tsa mahala. Fa a tlamela malapa a le 3,000 fela ka ditirelo tseno, o tshwanetse go tlhalosa lebaka la seo, e bile o tshwanetse go buisana le setšhaba pele pele ga a dira tshwetso eo.

Fa masepala a bona madi go tswa kwa lephateng la tsa madi la bosetšhaba go tlamela malapa a le 5,000 ka ditirelo tsa motheo, mme a bo a tlamela malapa a le 3,000 fela ka ditirelo tseno – go diregang ka madi a mangwe a a setseng (malapa a a neng a tshwanetse go dirisiwa go tlamela malapa a mangwe a le 2,000 ka ditirelo tsa motheo tsa mahala)? Masepala o letleletswe go dirisa madi ao ka tsela lefa e le efe e a ratang ka yone.

Gone jaanong, ga go na ope yo o tlholang gore madi a a newang masepala gore a duelela ditirelo tsa motheo tsa mahala mo malapeng ano ke a makae tota a a dirisediwang go thusa malapa ano a a humanegileng. Patlisiso ya rona e ile ya batlisisa gore ke malapa a le kae tota a a bonang motlakase wa mahala go tswa go masepala, fa go bapisiwa le a bajete ya bosetšhaba e a ntsheditseng madi.

Re ile ra bapisa palo ya malapa a a ntsheditsweng madi ke bajete ya bosetšhaba, re e bapisa le tshedimosetso e bomasepala ba e ntshang ngwaga le ngwaga ka gore ke malapa a le kae a bomasepala bano ba a tlamelang ka motlakase wa motheo wa mahala. Ka 2019 (ngwaga wa bosheng gore re bone tshedimosetso e e nepagetseng go tswa kwa go bomasepala) bajete ya bosetšhaba e ne ya ntsha madi go duelela malapa a le dimilione di le 9.8 gore a bone ditirelo tseno tsa mahala tsa motheo, go akaretsa le motlakase wa 50kWh. Mme e ne e le malapa a le dimilione di le 2 fela a a bonang motlakase ono wa motheo wa mahala go tswa kwa go bo masepala ba one.

Go na le malapa a le dimilione di le 2.5 a a se nang kgokelelo e e tshwanetseng ya motlakase, mme ka gone ga a kgone go bona tlamelo ya motheo ya mahala. Mme tota le fa re akaretsa bano mo palong, go sa ntse go raya gore go na le malapa a le dimilione di le 5.4 a a humanegileng mo Aforika Borwa a a tshwanetseng gore a bo a amogela motlakase wa mahala, mme a sa o amogele.

Madi a a tshwanetseng gore a bo a ile diritsewa go thusa malapa ano e ne e le dibilione di le 6 tsa diranta, ka 2019 fela. Ano ke madi a motlakase wa mahala a batho ba sa o amogelang, le a ba ileng ba tshwanelwa ke go ntsha madi go tswa mo dipotleng tsa bone go reka motlakase oo.

Ke ka ntlha yang fa bomasepala ba sa neye malapa a mangwe motlakase wa mahala?

Bajete ya bosetšhaba e ba naya madi ano, ka jalo ke ka ntlha yang fa fetisetse melemo ya madi ano kwa malapeng a a dikobo di khutshwane?

Ga go bonolo go araba potso eno, mme masepala mongwe le mongwe o tla nna le pono ya gagwe, mme go bonala e kete bomasepala ba dira gore batho ba ketefalelwe thata ke go ikwadisa jaaka malapa a a humanegileng, tota le fa ba humanegile. Fa o sa kgone go ikwadisa jaaka yo o dikobo dikhutshwane, ga o ka ke wa bona motlakase wa mahala. Seno ga se a tshwanela: masepala o tshwanetse go tihomamisa gore malapa otlhe a a dikobo di khutshwane a kwadisiwa gore a kgone go solegelwa molemo ke thulaganyo eno.

Ka dinako tse dingwe lelapa le lengwe le ka nna la bo le kwadisitswe gore ke lelapa le le dikobo di khutshwane, e bile le bona ditirelo tse dingwe tsa mahala tse di tshwanang le metsi, mme ga le bone motlakase wa mahala, tota le fa ba na le kgokelelo e e tshwanetseng ya motlakase. Gantsi batho ga ba itse gore fa ba kwadisitswe gore ke ba ba dikobo di khutshwane ba tshwanetse go amogela ditirelo tseno tsa mahala.

Go botlhokwa gore rotlhe re tihomamise gore bomasepala ba rona ba re naya motlakase wa mahala le ditirelo tse dingwe tsotlhe tsa motheo tsa mahala. Re tshwanetse go botsa bomasepala ba rona gore ba newa madi go tlamela malapa a le kae go tswa kwa bajeteng ya bosetšhaba, le gore ke malapa a le kae a tota a tlamelwang ka ditirelo tsa mahala. Fa go na le pharologanyo e kgolo ya dipalo tseno, ba tshwanetse go tlhalosa lebaka. Re tshwanetse go gatelela gore bomasepala ba rona ba buisane le rona pele ga ba dira tshwetso ya gore ke malapa a le kae a a tla newang ditirelo tsa mahala, le gore ke a le kae a a se kitlang a di newa.

Lekwalo leno la Setšhaba le tserwe go tswa go Lekwalo #2 la Maatla le Setšhaba se se Dirang la PARI.

Lekwalo le le feletseng o ka kgona go le bona fano.